

**GMINNY PROGRAM OPIEKI
NAD ZABYTKAMI
MIASTA I GMINY NOWA SARZYNA
NA LATA 2013 – 2016**

Nowa Sarzyna, 2013 r.

Spis treści:

I. Wprowadzenie

1. Podstawa prawna opracowania Programu i jego cele.
2. Formy ochrony zabytków.
3. Wykaz zabytków proponowanych do wpisu do rejestru zabytków.
4. Wykaz zabytków proponowanych do wpisu do wojewódzkiej ewidencji zabytków.
5. Obowiązki właścicieli zabytków i kompetencje organów samorządowych związane z ochroną zabytków.

II. Charakterystyka zabytków występujących na terenie miasta i gminy Nowa Sarzyna oraz tło historyczne ich powstania.

III. Cele polityki gminnej związane z ochroną zabytków oraz sposób ich realizacji i możliwości finansowania.

1. Finansowanie zadań z zakresu ochrony zabytków.
2. Główne cele polityki gminnej związane z ochroną zabytków.
3. Zadania przyjęte do realizacji w latach 2013 – 2016.

I. Wprowadzenie

„Gminny program opieki nad zabytkami miasta i gminy Nowa Sarzyna na lata 2013 – 2016”, zwany dalej „Programem” jest dokumentem uzupełniającym w stosunku do innych opracowań strategicznych, obowiązujących na terenie miasta i gminy Nowa Sarzyna.

W programie zawarto obowiązki właścicieli zabytków oraz organów administracji samorządowej, wynikające z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568, z późn. zm.), zwanej dalej „ustawą”. Ponadto w programie zawarto główne cele polityki gminnej związane z ochroną zabytków oraz plan działania obejmujący realizację tych celów i sposób finansowania planowanych przedsięwzięć.

Użyte w Programie określenia oznaczają:

- 1) **zabytek** - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) **zabytek nieruchomy** - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
- 3) **zabytek ruchomy** - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
- 4) **zabytek archeologiczny** - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) **instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami** - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- 6) **prace konserwatorskie** - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) **prace restauratorskie** - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) **roboty budowlane** - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
- 9) **badania konserwatorskie** - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
- 10) **badania architektoniczne** - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
- 11) **badania archeologiczne** - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
- 12) **historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny** - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;

- 13) **historyczny zespół budowlany** - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
- 14) **krajobraz kulturowy** - przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze;
- 15) **otoczenie** - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

1. Podstawa prawna opracowania Programu i jego cele.

Obowiązek sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami został nałożony na burmistrza art. 87 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Program sporządza się na okres 4 lat i wymaga przyjęcia przez radę gminy, po wcześniejszym zaopiniowaniu przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z realizacji programu burmistrz ma sporządzić, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawiane jest radzie gminy.

Program ma na celu, w szczególności:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Przy opracowywaniu Programu uwzględniono zapisy zawarte w następujących aktach prawnych i opracowaniach:

- 1) akty prawne:
 - a) ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568, z późn. zm.),
 - b) ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. 2013 r. poz. 594 z późn. zm.);
- 2) dokumenty strategiczne województwa:
 - a) „Plan zagospodarowania przestrzennego województwa podkarpackiego” przyjęty uchwałą Nr XLVIII/552/2002 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 30 sierpnia 2002 r.,
 - b) „Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Podkarpackim na lata 2010-2013”;
- 3) dokumenty strategiczne gminy:
 - a) Gminna Ewidencja Zabytków Miasta i Gminy Nowa Sarzyna,
 - b) „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Nowa Sarzyna” uchwalone uchwałą Rady Miejskiej w Nowej Sarzynie Nr XXIX/274/2000 z dnia 29 listopada 2000 r. z późn. zm.,

- c) miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego,
- d) „Plan Odnowy Miejscowości Sarzyna”, zatwierdzony uchwałą Rady Miejskiej w Nowej Sarzynie Nr XXIX/192/2008 z dnia 30 czerwca 2008 r.,
- e) „Plan Odnowy Miejscowości Wola Zarczycka”, zatwierdzony uchwałą Rady Miejskiej w Nowej Sarzynie Nr XLVIII/293/2013 z dnia 25 listopada 2013 r.,
- f) „Plan Odnowy Miejscowości Tarnogóra”, zatwierdzony uchwałą Rady Miejskiej w Nowej Sarzynie Nr LXIX/458/2010 z dnia 25 października 2010 r.,
- g) „Plan Odnowy Miejscowości Jelna”, zatwierdzony uchwałą Rady Miejskiej w Nowej Sarzynie Nr III/14/2010 z dnia 30 grudnia 2010 r.,
- h) „Plan Odnowy Miejscowości Łętownia”, zatwierdzony uchwałą Rady Miejskiej w Nowej Sarzynie Nr III/15/2010 z dnia 30 grudnia 2010 r.,
- i) „Plan Odnowy Miejscowości Wólka Łętowska”, zatwierdzony uchwałą Rady Miejskiej w Nowej Sarzynie Nr XLI/255/2013 z dnia 24 czerwca 2013 r.,
- j) „Plan Odnowy Miejscowości Łukowa”, zatwierdzony uchwałą Rady Miejskiej w Nowej Sarzynie Nr XLI/256/2013 z dnia 24 czerwca 2013 r.,
- k) „Plan Odnowy Miejscowości Ruda Łańcucka”, zatwierdzony uchwałą Rady Miejskiej w Nowej Sarzynie Nr XLV/278/2013 z dnia 27 września 2013 r.

2. Formy ochrony zabytków.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa następujące formy ochrony zabytków:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na terenie miasta i gminy Nowa Sarzyna znajduje się 17 zabytków wpisanych do rejestru zabytków, w tym 4 zabytki nieruchome, 11 stanowisk archeologicznych oraz 2 zabytki ruchome. Zabytki te na terenie gminy zlokalizowane są:

- 1) budynek chałupy z najbliższym otoczeniem w zagrodzie nr 44 w Woli Zarczyckiej – Budy Zastawie;
- 2) ziemne obwałowania bastionowe w Łętowni;
- 3) zespół kościoła parafialnego p.w. Przemienienia Pańskiego w Woli Zarczyckiej, złożony z kościoła, dzwonnicy i ogrodzenia;
- 4) kapliczka w Jelnej;
- 5) 5 stanowisk archeologicznych w Sarzynie;
- 6) 2 stanowiska archeologiczne w Rudzie Łańcuckiej;
- 7) 2 stanowiska archeologiczne w Tarnogórze;
- 8) 1 stanowisko archeologiczne w Jelnej;
- 9) 1 stanowisko archeologiczne w Nowej Sarzynie;
- 10) rzeźba „Chrystus Ukrzyżowany” i organy - elementy wyposażenia kościoła parafialnego p.w. św. Franciszka z Asyżu w Jelnej;
- 11) elementy wyposażenia i wystroju kościoła parafialnego p.w. Przemienienia Pańskiego w Woli Zarczyckiej.

Na terenie miasta i gminy nie uznano żadnego zabytku za pomnik historii oraz nie utworzono parku kulturowego.

Na terenie miasta i gminy uchwalonych zostało 12 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, przy czym stanowiska archeologiczne obejmują:

- 1) miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego przeznaczenia gruntów rolnych do zalesienia na terenie miasta i gminy Nowa Sarzyna” uchwalony uchwałą Nr XLII/419/06 Rady Miejskiej w Nowej Sarzynie z dnia 29 marca 2006 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego przeznaczenia gruntów rolnych do zalesienia na terenie Miasta i Gminy Nowa Sarzyna, opublikowaną w Dzienniku Urzędowym Województwa Podkarpackiego Nr 35, poz. 643):
 - a) nr 19 na obszarze 98-79 AZP w miejscowości **Wola Zarczycka**,
 - b) nr 23 na obszarze 97-79 AZP w miejscowości **Wola Zarczycka**,
 - c) nr 29 na obszarze 97-79 AZP w miejscowości **Wola Zarczycka**,
 - d) nr 20 znajdujące się na obszarze 98-78 AZP, w miejscowości **Wola Zarczycka**,
 - e) nr 23 na obszarze 98-79 AZP w miejscowości **Wola Zarczycka**,
 - f) nr 20 na obszarze 98-79 AZP w miejscowości **Wola Zarczycka**,
 - g) nr 21 na obszarze 98-79 AZP w miejscowości **Wola Zarczycka**,
 - h) nr 1 na obszarze 97-80 AZP w miejscowości **Jelna**,
 - i) nr 9 na obszarze 97-80 AZP w miejscowości **Jelna**,
 - j) nr 11 na obszarze 97-80 AZP w miejscowości **Jelna**,
 - k) nr 10 na obszarze 97-80 AZP w miejscowości **Jelna**,
 - l) nr 105 na obszarze 98-80 AZP w miejscowości **Jelna**,
 - m) nr 107 na obszarze 98-80 AZP w miejscowości **Jelna**,
 - n) nr 106 na obszarze 98-80 AZP w miejscowości **Jelna**,
 - o) nr 22 na obszarze 97-79 AZP w miejscowości **Nowa Sarzyna**,
 - p) nr 21 na obszarze 96-79 AZP w miejscowości **Tarnogóra**,
 - q) nr 31 na obszarze 96-79 AZP w miejscowości **Sarzyna**,
 - r) nr 22 na obszarze 96-79 AZP w miejscowości **Sarzyna**,
 - s) nr 23 na obszarze 96-79 AZP w miejscowości **Sarzyna**,
 - t) nr 24 na obszarze 96-79 AZP w miejscowości **Sarzyna**,
 - u) nr 25 na obszarze 96-79 AZP w miejscowości **Sarzyna**,
 - v) nr 4 na obszarze 96-79 AZP w miejscowości **Sarzyna**,
 - w) nr 6 na obszarze 96-79 AZP w miejscowości **Sarzyna**,
 - x) nr 7 na obszarze 96-79 AZP w miejscowości **Sarzyna**,
 - y) nr 8 na obszarze 96-79 AZP w miejscowości **Sarzyna**,
 - z) nr 6 na obszarze 97-78 AZP w miejscowości **Łętownia**,
 - aa) nr 5 na obszarze 96-79 AZP w miejscowości **Sarzyna**,
 - bb) nr 1, 2 na obszarze 97-78 AZP w miejscowości **Łętownia**,
 - cc) nr 3 na obszarze 97-78 AZP w miejscowości **Łętownia**;
- 2) miejscowy planem zagospodarowania przestrzennego terenów produkcyjno-usługowych „Sarzyna – Dymarki” w miejscowości Sarzyna i Ruda Łańcucka uchwalony uchwałą Nr XLVII/306/2009 Rady Miejskiej w Nowej Sarzynie z dnia 17 lipca 2009 r., opublikowaną w Dzienniku Urzędowym Województwa Podkarpackiego Nr 62, poz. 1505 z dnia 14 sierpnia 2009 r.:
 - a) nr 6 na obszarze 97-80 AZP w miejscowości **Sarzyna i Ruda Łańcucka**,
 - b) nr 44 na obszarze 97-80 AZP w miejscowości **Sarzyna**,
 - c) nr 8 na obszarze 97-80 AZP w miejscowości **Sarzyna**;
- 3) miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów produkcyjno – usługowych w miejscowości Wola Zarczycka uchwalony uchwałą Nr XIX/130/2012 Rady Miejskiej

w Nowej Sarzynie z dnia 26 marca 2012 r. opublikowaną w Dzienniku Urzędowym Województwa Podkarpackiego z dnia 11 maja 2012 r., poz. 1113 – nr 31 na obszarze 97-79 AZP w miejscowości **Wola Zarczycka**

Zgodnie z art. 6 ustawy, ochronie i opiece podlegają bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:
 - a) krajobrazami kulturowymi,
 - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c) dziełami architektury i budownictwa,
 - d) dziełami budownictwa obronnego,
 - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f) cmentarzami,
 - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności:
 - a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,
 - f) instrumentami muzycznymi,
 - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
 - a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,
 - d) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

3. Wykaz zabytków proponowanych do wpisu do rejestru zabytków.

Z zabytków znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków na wpisanie do rejestru zabytków kwalifikują się następujące obiekty:

- 1) plebania w zespole kościoła parafialnego p.w. Przemienienia Pańskiego w **Woli Zarczyckiej**, datowana na koniec XIX w., własność wyznaniowa;
- 2) wały obronne w **Woli Zarczyckiej** – pozostałości, budowla ziemna, datowana na XVII w., własność wyznaniowa;

- 3) kapliczka Matki Boskiej w **Woli Zarczyckiej**, murowana, potynkowana, datowana na koniec XVIII w., własność komunalna, podając za „Katalogiem zabytków sztuki województwa rzeszowskiego” pod redakcją Ewy Śnieżyńskiej-Stolotowej i Franciszka Stolota, PAN Instytut Sztuki, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe Warszawa 1989 r., „Kapliczka wzniesiona 1851 z fundacji Szymona Ruszaka, odnowiona 1862 i 1881. Na rzucie prostokąta. Dach dwuspadowy, kryty dachówką. Wewnątrz malowidła 1881 fundacji Szymona i Marianny Ruszaków, wyk. Jędrzej Mazurkiewicz: śś. Andrzej, Wojciech, Szymon, Tomasz, Jan Nepomucen, Katarzyna, Anna z Matka Boską i Maria Magdalena. Po bokach drzwi malowidła: śś. Piotr i Paweł, w nadprożu napis fundacyjny. Obraz Matki Boskiej Leżajskiej 1838, sygn. JSML [Jakub Stankiewicz, malarz leżajski]. Krucyfiks ludowy w. XIX.”;
 - 4) kościół w zespole kościoła parafialnego p.w. św. Sebastiana w **Sarzynie**, murowany, potynkowany, datowany na 1928 r., wg projektu arch. Wawrzyńca Dajczaka, budowany przez budowniczych Józefa Zawilskiego i Karola Gdulę z Leżajska, własność wyznaniowa;
 - 5) dzwonnica przy kościele parafialnym p.w. św. Sebastiana w **Sarzynie**, murowana, potynkowana, datowana na 2. poł. XIX w., zmiana daszku w 1954 r., remont w 1969 r., własność wyznaniowa;
 - 6) figura NMP przy kościele parafialnym p.w. św. Sebastiana w **Sarzynie**, murowana, datowana na 1920 r., własność wyznaniowa;
 - 7) kapliczka NMP w **Tarnogórze** datowana na 1828 r., własność prywatna.
4. Wykaz zabytków proponowanych do wpisu do wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Do wojewódzkiej ewidencji zabytków proponuje się wpisać:

- 1) zabytek ruchomy w kościele parafialnym p.w. Przemienienia Pańskiego w **Woli Zarczyckiej** – epitafium inskrypcyjne ks. Antoniego Marii Podgórskiego (1822-1901), proboszcza w Woli Zarczyckiej - historyka i archeologa, z portretem na porcelanie wyk. w Zakładzie Braci Trembeckich w Krakowie, inf. za „Katalogiem zabytków sztuki województwa rzeszowskiego” pod redakcją Ewy Śnieżyńskiej-Stolotowej i Franciszka Stolota, PAN Instytut Sztuki, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe Warszawa 1989;
- 2) zabytek ruchomy w kościele parafialnym p.w. Przemienienia Pańskiego w **Woli Zarczyckiej** – kielich rokokowy 3. ćw. XVIII w., gładki, inf. za „Katalogiem zabytków sztuki województwa rzeszowskiego” pod redakcją Ewy Śnieżyńskiej-Stolotowej i Franciszka Stolota, PAN Instytut Sztuki, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe Warszawa 1989;
- 3) zabytek ruchomy w kościele parafialnym p.w. Przemienienia Pańskiego w **Woli Zarczyckiej** – puszka 3. ćw. XVIII w., z ornamentem rokokowym na czarze i stopie, inf. za „Katalogiem zabytków sztuki województwa rzeszowskiego” pod redakcją Ewy Śnieżyńskiej-Stolotowej i Franciszka Stolota, PAN Instytut Sztuki, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe Warszawa 1989;
- 4) zabytek ruchomy w kościele parafialnym p.w. Przemienienia Pańskiego w **Woli Zarczyckiej** – świecznik kryształowy 1. poł. XIX w., inf. za „Katalogiem zabytków sztuki województwa rzeszowskiego” pod redakcją Ewy Śnieżyńskiej-Stolotowej i Franciszka Stolota, PAN Instytut Sztuki, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe Warszawa 1989;
- 5) zabytek ruchomy w kościele parafialnym p.w. Przemienienia Pańskiego w **Woli Zarczyckiej** – dwie flaszki, w nich ołtarzyki św. Franciszka i krucyfiks z emblematem Męki Pańskiej, 1. poł. XIX w., inf. za „Katalogiem zabytków sztuki

województwa rzeszowskiego” pod redakcją Ewy Śnieżyńskiej-Stolotowej i Franciszka Stolota, PAN Instytut Sztuki, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe Warszawa 1989;

- 6) zabytek ruchomy na plebanii w zespole kościoła parafialnego p.w. Przemienienia Pańskiego w **Woli Zarczyckiej** – rzeźba św. Jana Nepomucena pocz. XIX w. (pochodzi z kapliczki), inf. za „Katalogiem zabytków sztuki województwa rzeszowskiego” pod redakcją Ewy Śnieżyńskiej-Stolotowej i Franciszka Stolota, PAN Instytut Sztuki, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe Warszawa 1989;
- 7) zabytek ruchomy w kościele parafialnym p.w. św. Sebastiana w **Sarzynie** – ołtarz boczny prawy (dawny ołtarz główny z kościoła drewnianego) datowany na 2. poł. XVIII w., późnobarokowy, uzupełniony, z czterema kolumnami wspierającymi fragmenty belkowania; między kolumnami rzeźby śś. Piotra i Pawła, w zwieńczeniu Trójca św. i cztery aniołki; w polu głównym obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem w drewnianych sukienkach, współczesny ołtarzowi, inf. za „Katalogiem zabytków sztuki województwa rzeszowskiego” pod redakcją Ewy Śnieżyńskiej-Stolotowej i Franciszka Stolota, PAN Instytut Sztuki, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe Warszawa 1989;
- 8) zabytek ruchomy w kościele parafialnym p.w. św. Sebastiana w **Sarzynie** – chrzcielnica drewniana, barokowa datowana na 1. poł. XVIII w., w kształcie kielicha, puklowana, z pokrywą w kształcie korony, inf. za „Katalogiem zabytków sztuki województwa rzeszowskiego” pod redakcją Ewy Śnieżyńskiej-Stolotowej i Franciszka Stolota, PAN Instytut Sztuki, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe Warszawa 1989;
- 9) zabytek ruchomy w kościele parafialnym p.w. św. Sebastiana w **Sarzynie** – feretron z rzeźbą Matki Boskiej z Dzieciątkiem, datowany na koniec XVIII w., inf. za „Katalogiem zabytków sztuki województwa rzeszowskiego” pod redakcją Ewy Śnieżyńskiej-Stolotowej i Franciszka Stolota, PAN Instytut Sztuki, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe Warszawa 1989;
- 10) zabytek ruchomy w kościele parafialnym p.w. św. Sebastiana w **Sarzynie** – feretron datowany na XIX w. z obrazem dwustronnym: Matka Boska z Dzieciątkiem i św. Barbara datowanym na koniec XVIII w., inf. za „Katalogiem zabytków sztuki województwa rzeszowskiego” pod redakcją Ewy Śnieżyńskiej-Stolotowej i Franciszka Stolota, PAN Instytut Sztuki, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe Warszawa 1989;
- 11) zabytek ruchomy w kościele parafialnym p.w. św. Sebastiana w **Sarzynie** – krzyż ołtarzowy, cynowy datowany na pocz. XIX w., inf. za „Katalogiem zabytków sztuki województwa rzeszowskiego” pod redakcją Ewy Śnieżyńskiej-Stolotowej i Franciszka Stolota, PAN Instytut Sztuki, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe Warszawa 1989;
- 12) zabytek ruchomy na plebanii w zespole kościoła parafialnego p.w. św. Sebastiana w **Sarzynie** – księgi parafialne od 1711 r., inf. za „Katalogiem zabytków sztuki województwa rzeszowskiego” pod redakcją Ewy Śnieżyńskiej-Stolotowej i Franciszka Stolota, PAN Instytut Sztuki, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe Warszawa 1989;
- 13) zabytek ruchomy na plebanii w zespole kościoła parafialnego p.w. św. Sebastiana w **Sarzynie** – starodruk – Mszał rzymski, wyd. w Kolonii w 1725 r., z czterema miedziorytami, oprawa w deski i skórę tłoczoną z resztkami okuć, inf. za „Katalogiem zabytków sztuki województwa rzeszowskiego” pod redakcją Ewy Śnieżyńskiej-Stolotowej i Franciszka Stolota, PAN Instytut Sztuki, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe Warszawa 1989;

- 14) zabytek ruchomy na plebanii w zespole kościoła parafialnego p.w. św. Sebastiana w **Sarzynie** – starodruk – Brewiarz, wyd. w Kolonii w 1732 r., inf. za „Katalogiem zabytków sztuki województwa rzeszowskiego” pod redakcją Ewy Śnieżyńskiej-Stolotowej i Franciszka Stolota, PAN Instytut Sztuki, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe Warszawa 1989;
 - 15) zabytek ruchomy na plebanii w zespole kościoła parafialnego p.w. św. Sebastiana w **Sarzynie** – ornat datowany na 1. poł. XVIII w., na bokach motyw dużych kwiatów w układzie kandelabrowym, wyk. haftem płaskim, nicią kolorową, inf. za „Katalogiem zabytków sztuki województwa rzeszowskiego” pod redakcją Ewy Śnieżyńskiej-Stolotowej i Franciszka Stolota, PAN Instytut Sztuki, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe Warszawa 1989;
 - 16) zabytek ruchomy na plebanii w zespole kościoła parafialnego p.w. św. Sebastiana w **Sarzynie** – obraz św. Marii Magdaleny datowany na XVIII w., odnowiony w 1818 r., z napisem *ZHML* [*Zachariasz Chodziński*, malarz leżajski] na desce, w gipsowych sukienkach 1818 r., inf. za „Katalogiem zabytków sztuki województwa rzeszowskiego” pod redakcją Ewy Śnieżyńskiej-Stolotowej i Franciszka Stolota, PAN Instytut Sztuki, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe Warszawa 1989;
 - 17) zabytek ruchomy na plebanii w zespole kościoła parafialnego p.w. św. Sebastiana w **Sarzynie** – obraz św. Piotra datowany na XVIII w., inf. za „Katalogiem zabytków sztuki województwa rzeszowskiego” pod redakcją Ewy Śnieżyńskiej-Stolotowej i Franciszka Stolota, PAN Instytut Sztuki, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe Warszawa 1989;
 - 18) zabytek ruchomy na plebanii w zespole kościoła parafialnego p.w. św. Sebastiana w **Sarzynie** – obraz – Widok drewnianego kościoła w Sarzynie, akwarela, sygn. 1921 *L.[ucjan] Dańczak*, inf. za „Katalogiem zabytków sztuki województwa rzeszowskiego” pod redakcją Ewy Śnieżyńskiej-Stolotowej i Franciszka Stolota, PAN Instytut Sztuki, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe Warszawa 1989;
 - 19) zabytek ruchomy na wieży kościoła parafialnego p.w. Matki Boskiej Królowej Polski w **Nowej Sarzynie** – dzwon zw. Sebastian z 1595 r., z plakietką na której Chrystus Frasobliwy (z kościoła parafialnego w Sarzynie), inf. za „Katalogiem zabytków sztuki województwa rzeszowskiego” pod redakcją Ewy Śnieżyńskiej-Stolotowej i Franciszka Stolota, PAN Instytut Sztuki, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe Warszawa 1989;
 - 20) zabytek ruchomy – ołtarz i chrzcielnica w kościele parafialnym p.w. św. Katarzyny w **Łętowni**;
 - 21) murowana kapliczka w **Jelnej** datowana na 3 ćw. XIX w., pierwotnie w kapliczce znajdowała się rzeźba Chrystusa Frasobliwego.
5. Obowiązki właścicieli zabytków i kompetencje organów samorządowych związane z ochroną zabytków.

Zgodnie z art. 5 ustawy, na **właścicielu lub posiadaczu zabytku** ciąży opieka nad zabytkiem polegająca na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Właściciel lub posiadacz zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków chcąc zagospodarować ten zabytek na cele użytkowe winien posiadać:

- 1) dokumentację konserwatorską określającą stan zachowania zabytku nieruchomego i możliwości jego adaptacji, z uwzględnieniem historycznej funkcji i wartości tego zabytku;
- 2) uzgodniony z wojewódzkim konserwatorem zabytków program prac konserwatorskich przy zabytku nieruchomym, w którym określony ma być zakres i sposób ich prowadzenia oraz wskazane mają być niezbędne do zastosowania materiały i technologie;
- 3) uzgodniony z wojewódzkim konserwatorem zabytków program zagospodarowania zabytku nieruchomego wraz z otoczeniem oraz dalszego korzystania z tego zabytku, z uwzględnieniem wyekspozowania jego wartości (art. 25 ustawy).

Ponadto właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków ma obowiązek zawiadomić wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;
- 2) zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;
- 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;
- 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości (art. 28 ustawy).

W art. 30 ustawy wskazano, iż właściciel lub posiadacz zabytku nieruchomego bądź nieruchomości o cechach zabytku jest obowiązany udostępnić ten zabytek bądź nieruchomość wykonawcy badań w celu ich przeprowadzenia.

Do obowiązków i uprawnień **rady gminy** należy:

- 1) tworzenie parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art. 16 ustawy);
- 2) zatwierdzenie planu ochrony parku kulturowego (art. 16 ust. 3 ustawy);
- 3) utworzenie jednostki organizacyjnej do zarządzania parkiem kulturowym (art. 16 ust. 4 ustawy);
- 4) przyjęcie gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ust. 3 ustawy).

Do obowiązków **burmistrza miasta i gminy** należy:

- 1) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska (art. 4 pkt 6 ustawy);
- 2) sporządzenie planu ochrony parku kulturowego (art. 16 ust. 3 ustawy);
- 3) prowadzenie gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art. 22 ust. 4),
- 4) przekazywanie wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków zawiadomienia o dokonanych w trakcie prowadzonych robót budowlanych lub ziemnych odkryciu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem (art. 32 ust. 2 ustawy);
- 5) przekazywanie wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków zawiadomienia o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym (art. 33 ust. 2 ustawy);

- 6) sporządzenie (na okres 4 lat) gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ust. 1 ustawy);
- 7) sporządzanie, co 2 lata, sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami, celem przedstawienia radzie gminy (art. 87 ust. 5 ustawy);
- 8) sporządzenie gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, zgodnie z rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. Nr 212, poz. 2153).

Inne obowiązki:

- 1) kto w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, jest obowiązany:
 - a) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot,
 - b) zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia,
 - c) niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe burmistrza (art. 32 ust. 1 ustawy);
- 2) kto przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, jest obowiązany, przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić o znalezieniu tego przedmiotu właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, burmistrza (art. 33 ust. 1 ustawy),
- 3) osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która zamierza realizować:
 - a) roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru lub objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego albo
 - b) roboty ziemne lub dokonać zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego- jest obowiązana pokryć koszty badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków (art. 31 ustawy);
- 4) kto zamierza:
 - a) prowadzić prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru,
 - b) wykonywać roboty budowlane w otoczeniu zabytku,
 - c) prowadzić badania konserwatorskie zabytku wpisanego do rejestru,
 - d) prowadzić badania architektoniczne zabytku wpisanego do rejestru,
 - e) prowadzić badania archeologiczne,
 - f) przemieszczać zabytek nieruchomy wpisany do rejestru,
 - g) trwale przenieść zabytek ruchomy wpisany do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje,
 - h) dokonać podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru,
 - i) zmienić przeznaczenie zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku,
 - j) umieścić na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic, reklam oraz napisów, za wyjątkiem informacji o tym, iż zabytek ten podlega ochronie,
 - k) podejmować inne działania, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru,

- l) poszukiwać ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania
- winien uzyskać pozwolenie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 36 ustawy).

II. Charakterystyka zabytków występujących na terenie miasta i gminy Nowa Sarzyna oraz tło historyczne ich powstania.

Zgodnie z gminną ewidencją zabytków, sporządzoną w oparciu o wykaz zabytków, przekazany przez Kierownika Delegatury w Rzeszowie Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków, na terenie miasta i gminy Nowa Sarzyna znajduje się 66 obiektów zabytkowych, z których 2 budynki tj.: chałupa i stodoła w Woli Zarczyckiej zostały wpisane do rejestru zabytków na mocy decyzji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (Nr rejestru: A-760 z 1974 r., A-759 z 1974 r.) oraz występuje 115 stanowisk archeologicznych, z których 10 zostało wpisanych do rejestru zabytków na mocy decyzji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (Nr rejestru: A-500 z 1969 r., A-805 z 1972 r., A-806 i A-812 z 1972 r., A-808 z 1972 r., A-809 z 1972 r., A-810 z 1972 r., A-811 z 1972 r., A-813 z 1972 r., A-814 z 1972 r., A-815 z 1972 r.).

W ostatnich latach Podkarpacki Wojewódzki Konserwator Zabytków wpisał do rejestru zabytków dobra kultury:

- 1) ruchome:
 - a) decyzją z dnia 25 września 2008 r. rzeźbę „Chrystus Ukrzyżowany” i organy – elementy wyposażenia kościoła parafialnego p.w. św. Franciszka z Asyżu w Jelnej – Nr rejestru B-256,
 - b) decyzją z dnia 7 sierpnia 2009 r. elementy wyposażenia i wystroju kościoła parafialnego p.w. Przemienienia Pańskiego w Woli Zarczyckiej – Nr rejestru B-302;
- 2) nieruchome:
 - a) decyzją z dnia 25 lutego 2009 r. zespół kościoła parafialnego w Woli Zarczyckiej złożony z kościoła, dzwonnicy i ogrodzenia – Nr rejestru A-334,
 - b) decyzją z dnia 23 grudnia 2009 r. ziemne obwałowania bastionowe w Łętowni z wyłączeniem terenu cmentarza wraz z nagrobkami oraz zadrzewieniem,
 - c) decyzją z dnia 01.08.2011 r. kapliczkę w Jelnej – Nr rejestru A-635.

Podkarpacki Wojewódzki Konserwator Zabytków w latach 2012 – 2013 dokonał skreślenia z ewidencji zabytków miasta i gminy Nowa Sarzyna 7 obiektów zabytkowych ze względu na fakt, że nie istnieją, na brak widocznych elementów zabytkowych i na bardzo zły stan techniczny.

Do najcenniejszych obiektów występujących na terenie gminy Nowa Sarzyna zaliczyć należy obiekty sakralne, w tym kościoły w Sarzynie i Woli Zarczyckiej oraz kapliczki przydrożne.

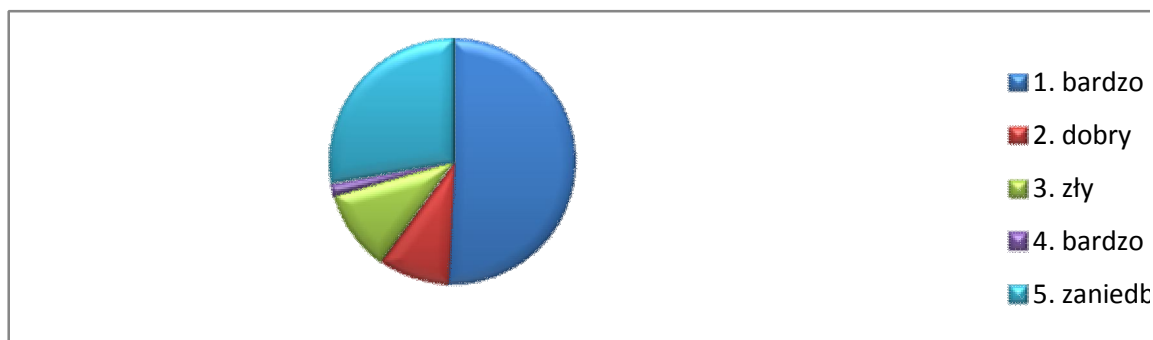
Ewenementem w skali Polski są znajdujące się na terenie Łętowni obwałowania ziemne z XVII w. na tzw. Koszeli – wokół obecnego cmentarza.

Natomiast z zakresu archeologii najciekawszymi obiektami, pod względem turystycznym, są kurhany znajdujące się na terenie lasów państwowych Nadleśnictwa Rudnik w Tarnogórze oraz kopiec „Zbójenka” w Sarzynie.

Warte zachowania są układy ruralistyczne występujące na terenie miejscowości: Jelna, Ruda Łańcucka, Sarzyna i Wola Zarczycka.

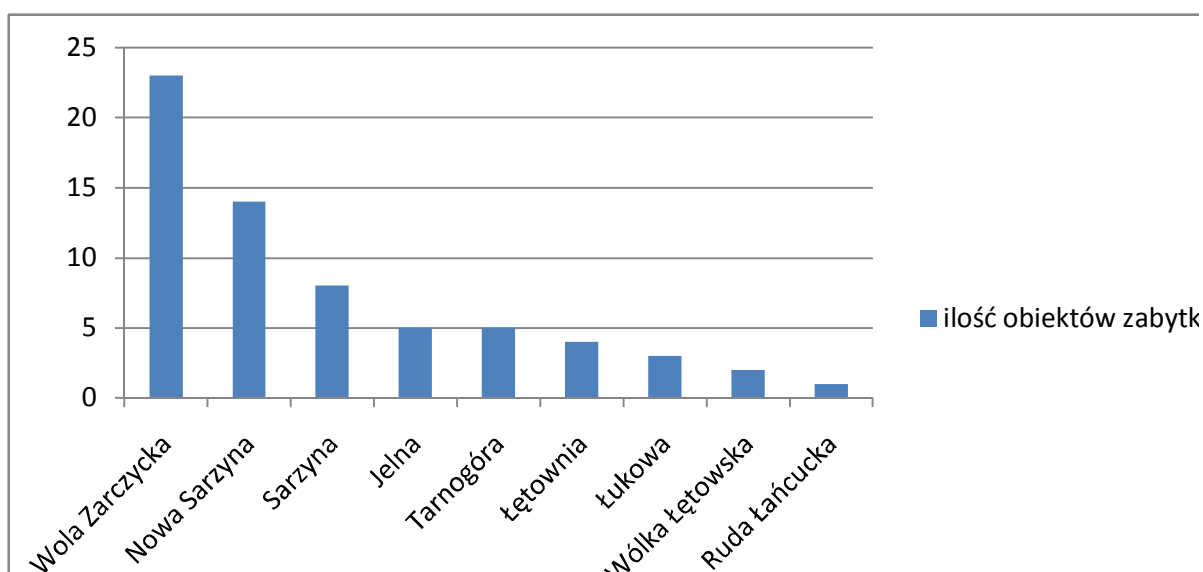
Z 65 obiektów architektury i budownictwa wpisanych do gminnej ewidencji zabytków, 33 obiekty są w bardzo dobrym stanie, 6 w dobrym stanie, 7 w złym stanie, 1 w bardzo złym

stanie oraz 18 obiektów jest zaniedbanych. W przypadku dwóch obiektów wpisanych do rejestru zabytków, jeden - chałupa nr 44 w Woli Zarczyckiej jest w bardzo dobrym stanie, natomiast obiekty stodoła I i stodoła II w zagrodzie nr 402 w Woli Zarczyckiej nie istnieją.

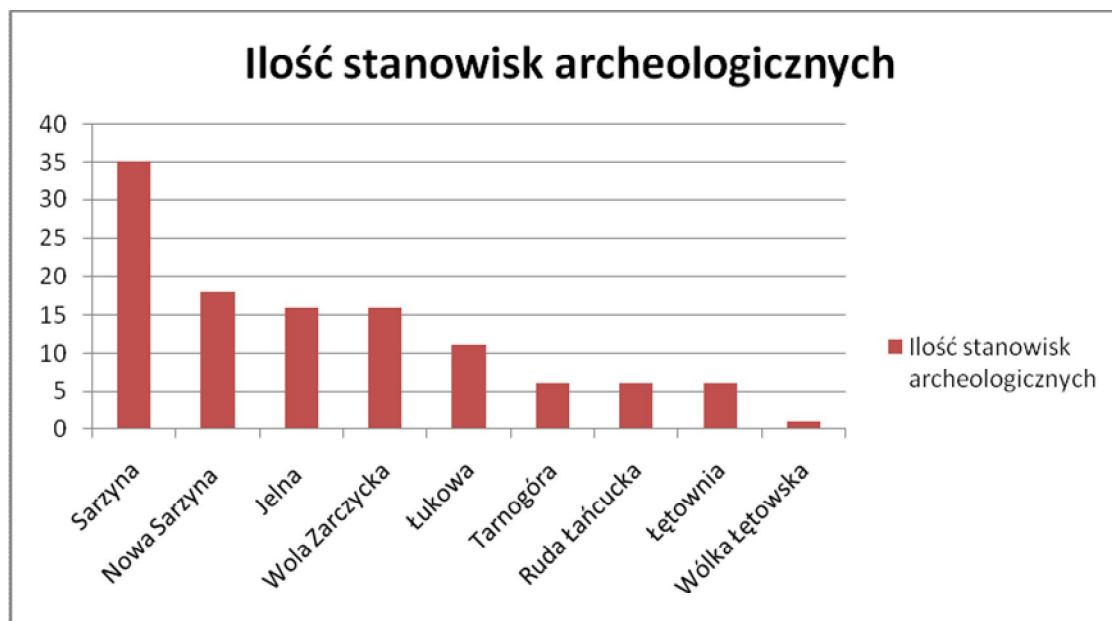
Wykres 1. Stan zachowania obiektów zabytkowych

Najwięcej obiektów zabytkowych architektury i budownictwa, bo aż 23 zlokalizowanych jest w Woli Zarczyckiej, natomiast w Nowej Sarzynie jest ich 14, w Sarzynie 8, w Jelnej 5, w Tarnogórze 5, w Łętowni 4, w Łukowej 3, w Wólce Łętowskiej 2 oraz tylko 1 obiekt w Rudzie Łańcuckiej.

Wykres 2. Ilość obiektów zabytkowych w miejscowości

Na terenie miasta i gminy Nowa Sarzyna znajduje się 115 stanowisk archeologicznych, z których 35 stanowisk zlokalizowanych jest w Sarzynie, 18 w Nowej Sarzynie, po 16 stanowisk w Jelnej i Woli Zarczyckiej, 11 stanowisk w Łukowej, po 6 stanowisk w Tarnogórze, Rudzie Łańcuckiej i Łętowni oraz 1 stanowisko w Wólce Łętowskiej.

Wykres 3. Ilość stanowisk archeologicznych w miejscowości

W przypadku 43 stanowisk archeologicznych nie ustalono, z której epoki archeologicznej one pochodzą, podana jest jedynie informacja, iż zidentyfikowano tam ślady z okresu prehistorycznego lub z pradziejów. 72 stanowiska archeologiczne posiadają ustaloną chronologię. W przypadku tych stanowisk, na 49 stanowiskach zidentyfikowano 1 okres dziejowy. Natomiast na 18 stanowiskach odnaleziono ślady z dwóch epok dziejowych, a na 5 stanowiskach zidentyfikowano 3 epoki prehistoryczne.

Prehistoria dzieli się na trzy podstawowe epoki - daty w nawiasach nakładają się na siebie, ze względu na to, że na różnych terenach epoki te zaczynały się i kończyły w różnym czasie:

Chronologia na ziemiach polskich

- **epoka kamienia** - (ok. 4,5 mln lat - ok. 1800 p.n.e.) - (90000 lat – 1900 p.n.e.)
 - paleolit - (ok. 4,5 mln lat - ok. 8000 p.n.e.)
 - mezolit - (ok. 11000 - ok. 7000 p.n.e.)
 - neolit - (ok. 8800 - ok. 2000 p.n.e.)
 - eneolit/chalkolit (epoka miedzi) - (ok. 7000 - ok. 1800 p.n.e.)
- **epoka brązu** - (ok. 6500 - ok. 800 p.n.e.) - (1900 – 700 p.n.e.)
- **epoka żelaza** - (ok. 5000 p.n.e. - ok. 100 n.e.) - (700 p.n.e. – VI/VII w. n.e.)
 - okres halsztacki
 - okres lateński
 - okres wpływów rzymskich
 - okres wędrówek ludów

Tereny gminy Nowa Sarzyna od niepamiętnych czasów porastała prastara puszcza, nazwana później Sandomierską. Pierwsze ślady osadnictwa na piaszczystych brzegach Sanu pochodzą już z okresu mezolitu, należącego do epoki kamienia.

Epoka kamienia – najwcześniejsza i najdłuższa z trzech epok prehistorii obejmująca okres od pojawienia się pierwszych używanych przez człowieka narzędzi kamiennych, aż do momentu zdobycia umiejętności masowego wytwarzania przedmiotów metalowych. Społeczeństwo paleolityczne na ziemiach polskich trudniło się łowiectwem i zbieractwem.

Ludność specjalizowała się w polowaniu na niedźwiedzie jaskiniowe, mamuty i konie, posługując się oszczepem a następnie łukiem. W paleolicie ludności zamieszkiwała w jaskiniach oraz w budowanych z drzewa lub kości mamutów i skór zwierzęcych szałasach. W okresie mezolitu ludność penetrowała głównie piaszczyste wydmy i niskie terasy rzek. W tym okresie wzrosła rola rybołówstwa.

W okresie neolitu pojawił się nowy typ gospodarki wytwórczej, obejmujący uprawę roślin i hodowlę zwierząt. Na naszych terenach w tym okresie rozwinęła się kultura pucharów lejkowatych nazwana tak od charakterystycznej formy pochodzącego z tego okresu naczynia, z brzuścem baniastym i szeroko rozchylonym kołnierzem. Ludność tej kultury zamieszkiwała osady złożone z budowli naziemnych o lekkiej konstrukcji słupowej, bądź z ziemianek.

W okresie neolitu podstawową rolę zaczęły odgrywać ośrodki wytwarzające nowy surowiec – miedź. Na naszych ziemiach nie znamy śladów wydobywania rud miedzi, a jedynie ślady przeróbki miedzi bazujące na surowcu importowanym.

Z epoki kamienia na terenie miasta i gminy Nowa Sarzyna zarejestrowano ślady i punkty osadnicze w miejscowościach:

1) Sarzyna - pięć stanowisk archeologicznych:

- Nr 4 na ob. 96-79 AZP, w okolicach Trestkowej Góry - wpisane do rejestru zabytków decyzją Nr A-814),
- Nr 13 na ob. 96-79 AZP,
- Nr 24 na ob. 96-79 AZP,
- Nr 25 na ob. 96-79 AZP,
- Nr 8 na ob. 97-80 AZP z neolitu;

2) Jelna - cztery stanowiska archeologiczne:

- Nr 25 na ob. 97-79 AZP,
- Nr 10 na ob. 97-80 AZP z mezolitu,
- Nr 12 na ob. 97-80 AZP z neolitu,
- Nr 13 na ob. 97-80 AZP z neolitu;

3) Nowa Sarzyna - trzy stanowiska archeologiczne:

- Nr 20 na ob. 97-79 AZP,
- Nr 16 na ob. 96-79 AZP,
- Nr 24 na ob. 97-79 AZP;

4) Wola Zarczycka - trzy stanowiska archeologiczne:

- Nr 29 na ob. 97-79 AZP z mezolitu,
- Nr 32 na ob. 97-79 AZP z neolitu,
- Nr 18 na ob. 98-79 AZP z neolitu – kultura pucharów lejkowatych;

5) Łętownia stanowisko archeologiczne Nr 1 na ob. 97-78 z neolitu;

6) Tarnogóra stanowisko archeologiczne Nr 26 na ob. 96-79 AZP;

7) Łukowa stanowisko archeologiczne Nr 27 na ob. 97-80 AZP z neolitu, kultura pucharów lejkowatych.

Epoka brązu - ma zróżnicowane ramy czasowe, zależne od terenu występowania. W Polsce wystąpiła w 1800 p.n.e. Koniec epoki brązu przypada na lata 1000 - 700 p.n.e., kiedy to na większości obszarów Europy rozpoczął się stopniowy rozkład wspólnoty pierwotnej.

Nazwa epoki pochodzi od używanych wówczas powszechnie narzędzi z nowo wprowadzonego surowca - brązu (czyli stopu miedzi z cyną o stosunku 9:1). Przykładem przedmiotów z brązów są: siekiery, dłuta, młoty, motyki, sierpy, noże, ozdoby, broń (miecze, topory, ostrza do włóczni, groty, części pancerzy). Brąz jest znacznie twardszy od miedzi, dlatego zastąpił ją w okresie eneolitu. Potrzebną do jego produkcji miedź i cynę uzyskiwano w kopalniach odkrywkowych.

Główne dziedziny gospodarki w czasie tej epoki to rolnictwo, hodowla bydła oraz pasterstwo.

Na przełomie III i II tysiąclecia p.n.e. umiejętność obróbki metali dotarła na ziemię polskie. Kultury związane z wczesną epoką brązu w zasadzie jeszcze nie znały technologii wytwarzania brązu jednak pojawiły się pierwsze wytwory z miedzi, srebra i złota pochodzące z importów.

Kultura trzciniecka — kultura wczesnej epoki brązu. Stanowiska archeologiczne kultury trzcinieckiej obecne były na terenach centralnej, południowej i wschodniej Polski (Kujawy, Małopolska, Mazowsze, Podlasie) oraz zachodniej Ukrainy i zachodniej Białorusi (Polesie) od 1900 do 1000 roku p.n.e. Charakterystyczne obiekty osadnicze tej kultury to jamy w kształcie koła o przekroju trapezowatym lub gruszkowatym o głębokości od 60 do 200 cm. W jamach tych odnaleziono: kawałki potłuczonej ceramiki, węgle drzewne, wisiorki oraz wyroby krzemienne. Występowały też ziemianki owalne, koliste z przedsionkiem. W tym okresie wykształcił się specyficzny styl ceramiki m.in. charakterystycznych naczyń z ornamentyką guzową. Gospodarka kultury trzcinieckiej charakteryzowała się stosunkowo mniejszą rolą rolnictwa, przy wzroście roli pasterstwa. Przejawiało się to w eksploatacji terenów otwartych, raczej piaszczystych oraz w przewadze niewielkich obozowisk.

Obrządek pogrzebowy charakteryzował się wysokim zróżnicowaniem (inhumacja i kremacja). We wczesnym okresie rozwoju występowały płaskie groby szkieletowe (brak zasad ułożenia szkieletów w grobie), pojedyncze lub zbiorowe (ponad 25 osobników).

W późnej fazie kultury występowały także groby ciałopalne jamowe oraz popielnicowe (pod wpływem kultur wschodniokarpackich oraz mogiłowych). Zmarłych wyposażano w ceramikę, wyroby kamienne, rzadko w ozdoby z brązu. Wyróżnia się groby szkieletowe płaskie, szkieletowe pod kurhanami, ciałopalne płaskie, ciałopalne pod kurhanami.

Na naszych terenach występowała grupa tarnobrzeska kultury trzcinieckiej.

Zanik stanowisk kultury trzcinieckiej jest następstwem przeobrażeń kulturowo-społecznych, w wyniku, których wyodrębniono na wschodzie fazę łódzką trzciniecko-łużycką, a następnie łużycką.

Z epoki brązu na terenie miasta i gminy Nowa Sarzyna zarejestrowano cmentarz ciałopalny w Sarzynie (Nr 22 na ob. 96-79 AZP) oraz osady, ślady i punkty osadnicze w miejscowościach:

1) Sarzyna - piętnaście stanowisk archeologicznych:

- Nr 4 na ob. 97-80 AZP – grupa tarnobrzeska,
- Nr 4 na ob. 96-79 AZP – osada grupy tarnobrzeskiej - wpisane do rejestru zabytków decyzją Nr A-814,
- Nr 22 na ob. 96-79 AZP - kultura trzciniecka,
- Nr 6 na ob. 97-80 AZP – grupa tarnobrzeska, - wpisane do rejestru zabytków decyzją Nr A-812,
- Nr 1 na ob. 97-79 AZP – kultura trzciniecka,
- Nr 28 na ob. 97-79 AZP – grupa tarnobrzeska,
- Nr 11 na ob. 96-79 AZP,
- Nr 13 na ob. 96-79 AZP – grupa tarnobrzeska,
- Nr 23 na ob. 96-79 AZP – osada kultury trzcinieckiej,
- Nr 24 na ob. 96-79 AZP – grupa tarnobrzeska,
- Nr 31 na ob. 96-79 AZP – osada kultury trzcinieckiej,
- Nr 32 na ob. 96-79 AZP – osada grupy tarnobrzeskiej,
- Nr 34 na ob. 96-79 AZP – grupa tarnobrzeska,
- Nr 8 na ob. 97-80 AZP – grupa tarnobrzeska,
- Nr 42 na ob. 97-80 AZP;

2) Nowa Sarzyna - sześć stanowisk archeologicznych:

- Nr 2 na ob. 97-79 AZP – grupa tarnobrzeska,

- Nr 8 na ob. 97-79 AZP – grupa tarnobrzaska,
 - Nr 18 na ob. 97-79 AZP – kultura trzciniecka,
 - Nr 12 na ob. 97-79 AZP – grupa tarnobrzaska,
 - Nr 13 na ob. 97-79 AZP – grupa tarnobrzaska,
 - Nr 30 na ob. 97-79 AZP – grupa tarnobrzaska;
- 3) Ruda Łańcucka - sześć stanowisk archeologicznych:
- Nr 6 na ob. 97-79 AZP – kultura trzciniecka, grupa tarnobrzaska – wpisane do rejestru zabytków decyzją Nr A-810,
 - Nr 3 na ob. 97-79 AZP – kultura trzciniecka,
 - Nr 4 na ob. 97-79 AZP – wczesna epoka brązu,
 - Nr 5 na ob. 97-79 AZP – kultura trzciniecka,
 - Nr 27 na ob. 97-79 AZP – grupa tarnobrzaska,
 - Nr 7 na ob. 97-79 AZP – kultura trzciniecka;
- 4) Łukowa - pięć stanowisk archeologicznych:
- Nr 21 na ob. 97-80 AZP – grupa tarnobrzaska,
 - Nr 22 na ob. 97-80 AZP – grupa tarnobrzaska,
 - Nr 23 na ob. 97-80 AZP – grupa tarnobrzaska,
 - Nr 29 na ob. 97-80 AZP,
 - Nr 30 na ob. 97-80 AZP – grupa tarnobrzaska;
- 5) Jelna - cztery stanowiska archeologiczne:
- Nr 1 na ob. 97-80 AZP – grupa tarnobrzaska – wpisane do rejestru zabytków decyzją Nr A-811,
 - Nr 14 na ob. 98-79 AZP – kultura trzciniecka,
 - Nr 10 na ob. 97-80 AZP – grupa tarnobrzaska,
 - Nr 11 na ob. 97-80 AZP – grupa tarnobrzaska;
- 6) Wola Zarczycka - trzy stanowiska archeologiczne:
- Nr 17 na ob. 98-78 AZP – kultura trzciniecka,
 - Nr 18 na ob. 98-78 AZP – wczesna epoka brązu,
 - Nr 19 na ob. 98-78 AZP – wczesna epoka brązu;
- 7) Łętowia - trzy stanowiska archeologiczne:
- Nr 1 na ob. 97-78 AZP – wczesna epoka brązu,
 - Nr 3 na ob. 97-78 AZP – wczesna epoka brązu,
 - Nr 6 na ob. 97-78 AZP – kultura trzciniecka;
- 8) Wólka Łętowska stanowisko archeologiczne Nr 13 na ob. 97-78 AZP – wczesna epoka brązu;
- 9) Tarnogóra stanowisko archeologiczne Nr 28 na ob. 96-79 AZP – kultura trzciniecka.

Epoka żelaza na ziemiach polskich rozpoczęła się ok. 750 r. p.n.e.

Najpopularniejszą odmianą żelaza w starożytności były tzw. rudy darniowe oraz błotne. Występowały one przy powierzchni, więc były bardzo łatwe w eksploatacji. Rzadko sięgano do głębszych pokładów żelaza, gdyż wiązało się to z czasochłonnymi metodami górniczymi. Żelazo otrzymywano poprzez termiczne oddzielenie czystego surowca od zanieczyszczeń, w tym celu po wydobyciu rudy segregowano oraz oczyszczano konkracje następnie poddając je procesowi prażenia. W najwcześniejszym okresie wytopu dokonywano w ogniskach otwartych, a dopiero z biegiem czasu stosowano do wytopu dymarki.

Epoka żelaza dzieli się na 4 okresy: halszacki, lateński, okres wpływów rzymskich i okres wędrówek ludów.

Kultura lużycka okresu halszackiego dzieli się na dwie strefy:

- 1) zachodnią, wykształconą na podłożu kultury mogiłowej;

2) wschodnią, wywodzącą się z kultury trzcinieckiej.

Kultura ta należy do wielkiego kompleksu kultur pół popielnicowych. Od połowy VIII w. p.n.e. ludność tej kultury zaczęła wznosić obrotne grody. Upadek kultury łużyckiej nastąpił w wyniku najazdu Scytów, koczowniczych ludów irańskich.

Na ziemiach polskich kulturę łużycką zastąpiła ok. 550 p.n.e (okres lateński) kultura pomorska. Natomiast kulturę pomorską zastąpiła na znacznej części swojego terytorium kultura przeworska.

W drugim okresie epoki żelaza, czyli okresie lateńskim (450 r. p.n.e. - pocz. n.e.) nastąpiła kulturowa dominacja Celtów. Z całą pewnością ludy europejskie zawdzięczają Celtom wejście w epokę żelaza, poznanie hutnictwa i kowalstwa, udoskonalenie garncarstwa i wprowadzenie żaren obrotowych. Przypuszczalnie Celtowie kontrolowali handel bursztynem. Oddziaływania kultury celtyckiej wpłynęły na ukształtowanie się kultury przeworskiej.

Okres wpływów rzymskich następuje, w zależności od terenów, po okresie lateńskim lub młodszym okresie przedrzymskim, a poprzedza okres wędrówek ludów. Rozpoczął się w początkach n.e., wraz z ustabilizowaniem się granicy cesarstwa rzymskiego na linii Renu i Dunaju. Koniec okresu jest utożsamiany z początkiem wędrówek ludów (375) i klęską Rzymian pod Adrianopolem (378).

Kultura przeworska - zwana kulturą wenedzką lub grupą przeworską kultury grobów jamowych. Kultura rozwijająca się między III w. p.n.e. a V w. n.e., na terenach obecnej Polski oraz Zakarpacia. Nazwę tej kulturze nadano od miasta Przeworsk, od którego w niewielkiej odległości leży miejscowość Gać, w której znaleziono cmentarzysko z tego okresu. Autorzy okresu rzymskiego przypisują tereny kultury przeworskiej plemionom Lugiów (o celtyckim, pra-Słowiańskim, pra-Germańskim lub mieszanym składzie) i Wenedów, utożsamianym z pra-Słowianami. Nie bez znaczenie pozostały też szerokie wpływy kultury lateńskiej, wędrówki plemion np.: Bastarnów i Skirów.

Ludność kultury przeworskiej w okresie przedrzymskim zajmowała tereny Śląska, Wielkopolski, Mazowsza, Podlasia i części Małopolski.

Charakterystyczne dla ludności kultury przeworskiej jest duża ilość przedmiotów żelaznych. Są to umbra z kolcem, klamry do pasa o formie sztabkowej lub zawiasowej, a także koliste sprzączki, nożyki sierpikowate, a także zestawy narzędzi w postaci młotków, pilników, kowadełek, obcęgow i tłoczków oraz zestawy toaletowe: nożyce, półksiężycowate brzytwy, szczypce. Ceramika wytwarzana przez ludność przeworską była lepiona ręcznie i możemy podzielić ją na dwie grupy. Do pierwszej z nich zalicza się tzw. ceramikę stołową, która prezentowała zróżnicowaną formę o cienkich ściankach, wygładzonych i czernionych powierzchniach wykonanych starannie. Do drugiej grupy zalicza się ceramikę tzw. kuchenną - grubościenną, słabo wykonaną, o chropowatych powierzchniach.

Formą przewodnią w budownictwie były niewielkie półziemianki, o wymiarach 3x5 metra, ze słupami podtrzymującymi dach. Występowały też większe konstrukcje naziemne, słupowe.

W pierwszych fazach rozwojowych ludność praktykowała głównie obrządek ciałopalny, w którym przeważały groby jamowe nad popielnicowymi. Niezwykle rzadko występowały czyste groby popielnicowe. Zmarłych wyposażano w dary (dla mężczyzn: broń, ostrogi, nożyce, brzytwy, oselki, narzędzia kowalskie, klamer do pasa; dla kobiet: dwie żelazne zapinki drucikowate, klamry, przęśliki i noże sierpikowate), przy czym praktykowano zwyczaj palenia ich razem z kośćmi. Większe dary (miecze) były gięte i łamane. Bardzo rzadko występowały groby szkieletowe (zasięg pokrywa się ze wcześniejszym osadnictwem celtyckim), w których ciała zmarłych układano na boku w pozycji embrionalnej. Rzadko też występowały groby książęce oraz kamienne nasypy przykrywające szczątki w miejscu kremacji - kurhany siedlemińskie.

Podstawą gospodarki tej kultury było przede wszystkim rolnictwo oraz hodowla zwierząt. Na wysokim poziomie stała produkcja rzemieślnicza.

Kultura przeworska zanikła w starszej części okresu wędrówek ludów.

Okres wędrówek ludów – okres masowych migracji plemion barbarzyńskich, w szczególności Hunów i Germanów, na ziemie Cesarstwa Rzymskiego u schyłku starożytności i w początkach średniowiecza (IV-VI wiek). Proces ten radykalnie odmienił obraz kontynentu europejskiego – doprowadził do zmian etnicznych na dużych obszarach, wyznaczył koniec starożytności i pociągnął za sobą upadek cesarstwa. Większość powstałych na jego gruzach nowych państw sama podzieliła jego los, jednak niektóre (jak państwo Franków) stały się podwalinami nowożytnych państw europejskich.

Z epoki żelaza na terenie miasta i gminy Nowa Sarzyna zarejestrowano osady, stanowiska i punkty osadnicze w miejscowościach:

1) Sarzyna - osiem stanowisk archeologicznych:

- a) Nr 5 na ob. 96-79 AZP zlokalizowane na Trestkowej Nr 4 na ob. 97-80 AZP – wczesna epoka żelaza i okres wpływów rzymskich, kultura przeworska,
- b) Nr 4 na ob. 96-79 AZP – okres wpływów rzymskich – wpisane do rejestru zabytków decyzją Nr A-814,
- c) Nr 35 na ob. 96-79 AZP - kultura przeworska,
- d) Nr 6 na ob. 96-79 AZP - kultura przeworska,
- e) Nr 6 na ob. 97-80 AZP zlokalizowane na Dymarkach – wczesna epoka żelaza, kultura łużycka i okres wpływów rzymskich, kultura przeworska – wpisane do rejestru zabytków decyzją Nr A-812,
- f) Górze – kultura łużycka – wpisane do rejestru zabytków decyzją Nr A-813,
- g) Nr 23 na ob. 97-80 AZP zlokalizowane na Borkach – kultura łużycka – wpisane do rejestru zabytków decyzją Nr A-815,
- h) Nr 8 na ob. 97-80 AZP – wczesna epoka żelaza;

2) Łukowa - pięć stanowisk archeologicznych:

- a) Nr 21 na ob. 97-80 AZP – wczesna epoka żelaza,
- b) Nr 22 na ob. 97-80 AZP – wczesna epoka żelaza,
- c) Nr 23 na ob. 97-80 AZP – wczesna epoka żelaza,
- d) Nr 27 na ob. 97-80 AZP – okres wpływów rzymskich, kultura przeworska,
- e) Nr 30 na ob. 97-80 AZP – wczesna epoka żelaza i okres wpływów rzymskich, kultura przeworska;

3) Jelna - trzy stanowiska archeologiczne:

- a) Nr 1 na ob. 97-80 AZP – wczesna epoka żelaza, osada kultury łużyckiej, - wpisane do rejestru zabytków decyzją Nr A-811,
- b) Nr 10 na ob. 97-80 AZP – wczesna epoka żelaza,
- c) Nr 11 na ob. 97-80 AZP – wczesna epoka żelaza i okres wpływów rzymskich, kultura przeworska;

4) Wola Zarczycka - trzy stanowiska archeologiczne:

- a) Nr 17 na ob. 98-79 AZP – okres wpływów rzymskich,
- b) Nr 18 na ob. 98-79 AZP – kultura łużycka,
- c) Nr 19 na ob. 98-79 AZP – okres wpływów rzymskich;

5) Ruda Łańcucka - dwa stanowiska archeologiczne:

- a) Nr 6 na ob. 97-79 AZP – kultura łużycka, z okresu wpływów rzymskich – wpisane do rejestru zabytków decyzją Nr A-810,
- b) Nr 6 na ob. 97-80 AZP – kultura łużycka, z okresu wpływów rzymskich – wpisane do rejestru zabytków decyzją Nr A-806;

6) Tarnogóra - dwa stanowiska archeologiczne:

- a) Nr 1 na ob. 96-79 AZP – z okresu wpływów rzymskich – wpisane do rejestru zabytków decyzją Nr A-808,
- b) Nr 21 na ob. 96-79 AZP – kultura przeworska;
- 7) Nowa Sarzyna stanowisko archeologiczne Nr 30 na ob. 97-79 AZP – kultura łużycka – wpisane do rejestru zabytków decyzją Nr A-805.

Znaczne ożywienie osadnictwa na terenie południowo - wschodnich krańców Puszczy Sandomierskiej nastąpiło dopiero w wiekach XIV i XV, kiedy to wodny szlak handlowy, jakim był wówczas San, zaczął przyciągać osadników z Ziemi Sandomierskiej, Śląska, Mazowsza i Wołoszczyzny. Rdzennymi mieszkańcami tych terenów była wówczas ludność pochodzenia ruskiego. Obszar puszczy stanowił naturalną granicą między Polską i Rusią, o którą toczono liczne spory i utarczki.

Wiek XIV

1340 - Król Polski Kazimierz Wielki przyłączył do Korony ziemie należące do Rusi, na których znajdowały się tereny gminy.

1390 - Data lokacji Sarzyny - dawna nazwa Scharzina Wola (Wola Sarzynowa).

Wiek XV

1414 - Pierwsza wzmianka źródłowa o Sarzynie.

1430 – Data lokacji Woli Zarczyckiej pod nazwą Trzeboszowice (Trzebieświca).

1433 - Dokument wydany 15 października w Łąncucie przez Władysława Jagiełłę oddający Sarzynę w dzierżawę Spytkowi z Jarosławia i Tarnowa herbu Leliwa, staroście generalnemu ruskiemu i wojewodzie sandomierskiemu.

1434 - Od tego roku Sarzyna weszła w skład starostwa leżajskiego należącego do Ziemi Przemyskiej w województwie ruskim.

1460 - Zapis o dzierżawie Sarzyny przez Jana z Tarnowa i Jarosławia.

1498 - 1500, 1509, 1519 - Kolejne najazdy Tatarów na Sarzynę.

Wiek XVI

1515 - 1532 - Żyjący w tych latach starosta Krzysztof Szydłowski wybudował rudnię. Od tego czasu rozpoczęto wytapianie żelaza w dymarkach, gdzie były usytuowane piece hutnicze.

1515 - Wzmianka o istnieniu karczmy w Sarzynie.

1524 - Najazd Tatarów, podczas którego wieś Sarzyna została całkowicie zniszczona.

1565 - W Sarzynie było 25 gospodarstw. Z tego roku pochodzi wzmianka o hucie żelaza na terenie dzisiejszej Rudy Łąncuckiej. Tereny te bogate były w tzw. rudę darniową. W hucie zatrudnionych było czterech hutników. Kolejni dzierżawcy to: Jan Jagiełło do 1578 r., Jakub Jagiełło do 1631 r., Jan Rudnicki i Jan Jagiełłowicz. Na Jandzie i na Młynarzach zbudowano wodne piły tracze. Na Młynarzach działał młyn wodny. W tym też czasie Sarzyna należała do parafii krzeszowskiej. Istnieje przypuszczenie, że na terenie starego cmentarza w tym czasie znajdował się mały kościółek.

1578 - Pierwszy zapis o Łętowni, która była własnością Komornickich i do roku 1786 należała do diecezji krakowskiej. Istnieje zapis o rudni na Jelnej.

1578 – Powtórna lokacja na prawie niemieckim wsi Wola Zarczycka przez Piotra Zarczyckiego, wójta wolskiego. Najstarsza część wioski to Łoiny. Uposażenie przez króla Stefana Batorego parafii w Woli Zarczyckiej, który przeznaczył 1 łan pola i dziesięciny.

1585 - Pierwszy zapis o Tarnogórze, która była własnością Komornickich i należała do diecezji krakowskiej w województwie sandomierskim. Granica pól Sarzyny i Tarnogóry biegła wzdłuż rzeczki płynącej przez Wąsy (Kłyż).

1595 - W Sarzynie został wybudowany kościół (rozebrany przed 1939 r.). Według przekazów ustnych, kamienie na fundamenty spławiano Sanem z gór, a na teren budowy przeciągano po śniegu. Jak głosi legenda, kościół miał stać na Fudymowej Górze, która była własnością rodziny Szychów, tam też składano materiały budowlane. Rodzina Paszków chciała, by kościół był zlokalizowany w innym miejscu. Prawdopodobnie w nocy Paszkowie w przebraniu przenieśli trochę drewna przeznaczonego na budowę na teren przez siebie wybrany i ułożyli je w kształcie krzyża. Tam też został wybudowany kościół.

1596 - Poświęcony został drewniany kościół pod wezwaniem św. Sebastiana w Sarzynie przez arcybiskupa lwowskiego Demetriusza Sulichowskiego. Na prośbę biskupa przemyskiego Laurencjusza Goślickiego, król Polski Zygmunt III Waza nadał dekretem probostwu w Sarzynie majątek ziemski "Rudnik" w dniu 27 kwietnia 1596 r. w Warszawie. Majątek ten powiększył starosta leżajski - Łukasz z Bnina Opaliński.

1598 - W Radymnie wydano dokument erekcyjny, na podstawie którego parafia sarzyńska zaczęła samodzielnie funkcjonować.

Wiek XVII

1607 – Zbudowano modrzewiowy kościół w Woli Zarczyckiej, konsekrowany w 1611 r. Rozpoczął się spór pomiędzy starostą leżajskim, Łukaszem Opalińskim a panem w Łańcucie, Stanisławem Stadnickim, zwanym Diabłem Łańcuckim. Spór przerodził się w konflikt zbrojny, w następstwie czego najbardziej ucierpieli chłopię. Jedną z oznak konfliktu było bezprawne zabronienie przez Stadnickiego obsiewania pól przez chłopów z Sarzyny i okolic pod karą śmierci, przez dwa lata.

1609 - Dotychczasowe przysiółki Sarzyny: Janda i Sarzyna Mizeria (dzisiejsza Ruda Łańcucka) utworzyły samodzielne sołectwa, pozostając nadal w parafii sarzyńskiej.

1616 - Pierwsza wzmianka o Łukowej, przypuszczalnie wieś istniała wcześniej.

1624 - Najazd Tatarów pod dowództwem Ketymina Murzy. Zniszczona została Łętownia. Po tym wydarzeniu prawdopodobnie wzniesiono w Łętowni wały obronne – Koszel. Wybuchł bunt bartników z Sarzyny przeciwko wyzyskowi ze strony dworu, zgładzony dekretem królewskim.

1628 - Wzniesiona jest rudnia na Jandzie.

1630 - Utworzony został dekanat leżajski, w skład którego weszła Sarzyna.

1636 - Wielka powódź zniszczyła Sarzynę.

1638 - Zaprzestanie wytopu żelaza na terenie Rudy Łańcuckiej z powodu niskiej zawartości metalu w rudzie. Tereny wytopu przyłączone zostały do folwarku w Sarzynie.

1646 - W Sarzynie zaczęła funkcjonować szkoła.

1649 - Pierwszy zapis o Jelnej. Osadę utworzyło sześciu kmieci.

1655 - **1656** - Drugi najazd Szwedów na Polskę. Przez teren starostwa leżajskiego wojska najeźdźcy przechodziły dwukrotnie. 18 marca wycofujący się Szwedzi zostali zaatakowani przez chłopów z Sarzyny podczas przeprawy przez Trzebońnicę. Ustne podanie głosi, że w Borkach, w miejscu potyczki i pochówku Szwedów postawiony został krzyż. Natomiast inna legenda podaje, że krzyż w tym miejscu usytuowany został już wcześniej, kiedy to wioska należała do parafii krzeszowskiej, dla upamiętnienia potyczki chłopca z wilkiem. Był to najstarszy krzyż na terenie wsi. Obecnie w tym miejscu znajduje się krzyż metalowy.

1657 - Najazd wojsk węgierskich pod dowództwem Jerzego II Rakoczego. Sarzyna została doszczętnie zniszczona.

1686 - Od tego roku prowadzone są księgi metrykalne wsi Sarzyna.

W Woli Zarczyckiej przy kościele parafialnym p.w. Przemienienia Pańskiego oraz na terenie cmentarza w Łętowni znajdują się wały obronne datowane na wiek XVII.

Obwałowania ziemne znajdujące się w Łętowni, na tzw. Koszeli stanowią unikatowy w skali Polski obiekt, który wybudowany został w celach obronnych (w obronie przed Tatarami). Fortyfikacje te zbudowane zostały na planie czworoboku, z podwójną linią wałów. Zachowany jest dość dobrze ogólny układ przestrzenny obwałowań. Według tradycji, część większa, otoczona wyższymi wałami, z ziemnymi bastionami na narożach – przeznaczona była jako schronienia dla ludzi. W stosunkowo dobrym stanie zachowały się dwa bastiony: północno-zachodni i północno-wschodni. Trzeci bastion: południowo-zachodni jest w znacznym stopniu zniekształcony (rozmyty zarys, obniżona korona i ściany). Natomiast bastion czwarty: południowo-wschodni już nie istnieje. W jego miejscu w połowie XIX w. wyprowadzono drogę przecinającą tę część cmentarza po przekątnej, wtedy też obwałowania zaczęto użytkować jako cmentarz grzebalny. Część druga fortyfikacji, mniejsza, z niższymi wałami także ziemnymi była przeznaczona dla dobytku – głównie bydła. Na koronie wałów widoczne są pnie po wyciętych drzewach, które pierwotnie rosły na całym obwodzie w regularnych odstępach ok. 10 m. Obsadzenia obwałowań drzewami miało znaczenie maskowania obiektu w krajobrazie – z daleka takie fortyfikacje wyglądały jak zagajnik. Tradycja mówi, że drzewa pełniły też funkcję wieży obserwacyjnych.

Wiek VIII

1719 – Wybudowano kościół pod p.w. św. Katarzyny w Łętowni, który w 1890 r. rozbudowano, w latach 1932-1934 przebudowano nawy boczne i wybudowano nową fasadę, ostatnia przebudowa w 1989 r.

1721 - 1722 - Wybudowano szkołę w Sarzynie. Ujęta ona została w wykazie szkół diecezji przemyskiej.

1765 - Funkcjonowały w Sarzynie 3 karczmy i 2 browary. Zlikwidowano młyn.

1772 - W wyniku pierwszego rozbioru Polski tereny gminy weszły do zaboru austriackiego. Ze względu na rozporządzenie administracji zaborcy, siedzibę starostwa przeniesiono z Leżajska do Łańcuta. W pobliżu Sarzyny, Sanem od Kamionki do rzeczki Złotej, przebiegała granica pomiędzy zaborem austriackim a rosyjskim.

Austriacy prowadzili systematyczną politykę kolonizacyjną, wykupując ziemię od zubożałych Polaków. Powstały wówczas liczne kolonie niemieckie m.in. Königsberg w Woli Zarczyckiej, Niemcy w Łukowej, Hirsbach w Jelnej.

W Jelnej przy drodze krajowej znajduje się kapliczka Matki Boskiej datowana na XVIII wiek.

Wiek XIX

1825-1828 – Wybudowano dwie kapliczki w Tarnogórze.

1840 - Łętownię nabył baron Wilhelm Hompesch, austriacki magnat. Po jego śmierci, włości przejął jego syn Ferdynand. Przedsiębiorczy magnat był inicjatorem budowy linii kolejowej z Rozwadowa do Przeworska. Z jego inicjatywy we wsi rozpowszechniło się koszykarstwo.

1844, 1845 - Były dwie wielkie powodzie.

1848 - Zniesienie pańszczyzny.

1851 - Wzniesiono z fundacji Szymona Ruszaka kapliczkę Matki Boskiej w Woli Zarczyckiej. Kapliczka murowana, potynkowana, na rzucie prostokąta. Dach dwuspadowy, kryty dachówką. Wewnątrz malowidła 1881 fundacji Szymona i Marianny Ruszaków, wyk. Jędrzej Mazurkiewicz: śś. Andrzej, Wojciech, Szymon, Tomasz, Jan Nepomucen, Katarzyna, Anna z Matką Boską i Maria Magdalena. Po bokach drzwi malowidła: śś. Piotr i Paweł, w nadprożu napis fundacyjny. Obraz Matki Boskiej Leżajskiej 1838, sygn. JSML [Jakub

Stankiewicz, malarz leżajski]. Krucyfiks ludowy w. XIX. Kapliczka odnowiona w 1862 r. i 1881 r.

Z tego okresu pochodzi kapliczka znajdująca się w zespole kościoła parafialnego pw. Przemienienia Pańskiego w Woli Zarczyckiej.

1853 - Parafię w Sarzynie objął ksiądz Marcei Ślęczkowski, członek Towarzystwa Literackiego w Krakowie. Piastował godność kanonika Kapituły Krakowskiej, Penitencjariusza papieskiego i postulatora kanonizacji w 1867 r. św. Józefa Kuncewicza - kanonika przemyskiego. Ksiądz Ślęczkowski posiadał nadany przez papieża przywilej nadawania odpustów oraz błogosławieństwa papieskiego. Do Sarzyny przybywali pielgrzymi z sąsiednich parafii, by uzyskać to błogosławieństwo.

1863 - Wybuch powstania styczniowego. W pobliżu Tarnogóry (tzw. Kobylich Gór) znajdował się obóz szkoleniowy oddziałów Langiewicza. Po upadku powstania jeden z oddziałów ukrył broń w lesie między Sarzyną a Łętownią.

1880 - Sarzynę zamieszkuje 1571 mieszkańców, w tym 1501 katolików, 60 Żydów i 5 ewangelików. Wieś posiadała 318 domów oraz drewniany kościół modrzewiowy i pocztę.

1890 - Rozpoczęto budowę gościńca z Leżajska do Sarzyny, wiodącego przez las klasztorny. Wśród mieszkańców Sarzyny powstał spór dotyczący przebiegu gościńca. Rozstrzygnął go dopiero austriacki generał, wskazując szablą na Porębę.

1890 - 1900 – Wybudowano plebanię w zespole kościoła parafialnego p.w. Przemienienia Pańskiego w Woli Zarczyckiej, w której obecnie znajduje się rzeźba św. Jana Nepomucena z pocz. XIX w., przeniesiona z kapliczki.

Przeprowadzono, przebiegającą przez Sarzynę, linię kolejową Rozwadów - Przeworsk.

Z XIX w. zachowały się zabudowania w miejscowościach:

- 1) Tarnogóra - dom nr 129 datowany na 3 ćw. XIX w.;
- 2) Wola Zarczycka: chałupa w zagrodzie nr 44 z 1896 r., która znajduje się w rejestrze zabytków, domy nr: 74, 426, 534, 591, 685, datowane na 4 ćw. XIX w. oraz koniec XIX.

Wiek XX

1902 - Regulacja Sanu poprzez wykopanie i puszczanie rzeki nowym korytem. Teren ten nazywano Zaprzekopiem (350 mórg).

1907 – Wzniesiono kościół w Woli Zarczyckiej, murowany, neogotycki, wg projektu arch. Bajana, budowany przez Stanisława Cetnarskiego i Jana Pelca. W kościele znajdują się:

- 1) epitafium inskrypcyjne ks. Antoniego Marii Podgórskiego (1822-1901), proboszcza w Woli Zarczyckiej, historyka i archeologa, z portretem na porcelanie wyk. w Zakładzie Braci Trembeckich w Krakowie;
- 2) kielich rokokowy datowany na 3. ćw. XVIII w., gładki;
- 3) puszka datowana na 3. ćw. XVIII w., z ornamentem rokokowym na czarze i stopie;
- 4) świecznik kryształowy datowany na 1. poł. XIX w.;
- 5) dwie flaszki, w nich ołtarzyki św. Franciszka i krucyfiks z emblematem Męki Pańskiej, datowane na 1. poł. XIX w.

Modrzewiowy kościół przeniesiony do Wólki Niedźwieckiej istnieje do dzisiaj.

1908 - Ksiądz Sandałowski wybudował plebanię w Sarzynie, która istnieje do dzisiaj. Na plebanii znajduje się:

- 1) ornat datowany na 1. poł. XVIII w., na bokach motyw dużych kwiatów w układzie kandelabrowym, wyk. haftem płaskim, nicią kolorową;
- 2) księgi parafialne od 1711 r.;
- 3) starodruk – Mszał rzymski, wyd. w Kolonii w 1725 r., z czterema miedziorytami, oprawa w deski i skórę tłoczoną z resztkami okuć;
- 4) starodruk – Breviarz, wyd. w Kolonii w 1732 r.;

- 5) obraz św. Marii Magdaleny datowany na XVIII w., odnowiony w 1818 r., z napisem *ZHML* [*Zachariasz Chodziński*, malarz leżajski] na desce, w gipsowych sukienkach 1818 r.;
- 6) obraz – Widok drewnianego kościoła w Sarzynie, akwarela, sygn. 1921 *L.[ucjan] Dańczak*.
- 1909** - Wieś Sarzyna została zniszczona przez pożar.
- 1910** – Wybudowano ogrodzenie kościoła parafialnego p.w. Przemienienia Pańskiego w Woli Zarczyckiej. W Sarzynie powstał nowy budynek szkoły, obecnie Środowiskowy Dom Samopomocy.
- 1912** - Kolejny pożar Sarzyny.
- 1913** - Parafię w Sarzynie objął ks. Uberman z Przeworska. Rzeka San wylała trzynaste razy. Największa powódź miała miejsce 13 sierpnia. Oddany został nowy cmentarz.
- 1914** - Wybuch pierwszej wojny światowej. Przez Sarzynę przechodziły trzykrotnie wojska rosyjskie. Wieś nie doznała większych strat.
- 1915** - Na wiosnę wystąpiła wielka powódź. 15 maja od pocisków spaliła się część wioski. Następny pożar wybuchł 1 czerwca. W sumie w wyniku działań zbrojnych w ciągu paru tygodni spaliło się 70% wioski. W dniach 19 - 20 maja doszło do bitwy pomiędzy Austriakami a Rosjanami. W tym czasie ludność sarzyńską przesiedlono do Łętowni, Woli Zarczyckiej i Huciska. Ofiary bitwy pogrzebano na trzech prowizorycznych cmentarzach: na Zagrodzie, Fugłowcu i Trestkowej Górze. Dwa ostatnie później ekshumowano. Cmentarz na Zagrodzie przetrwał do dziś. Kobiety sarzyńskie w najstarszej części wsi o nazwie Koniec postawiły krzyż błagalny o szczęśliwy powrót z wojny ich mężów i synów. Obecnie w tym miejscu znajduje się kapliczka wybudowana w 1967 r.
- 1918** - 2 listopada mieszkańcy Sarzyny rozbili posterunek żandarmerii oraz obsadzili budynek poczty i stacji kolejowej. Koniec I wojny światowej.
- 1920** – Tereny gminy weszły w skład starostwa łańcuckiego w województwie lwowskim.
- 1928** – Zbudowano kościół p.w. św. Sebastiana w Sarzynie, murowany, potynkowany, wg projektu arch. Wawrzyńca Dajczaka, budowany przez budowniczych Józefa Zawilskiego i Karola Gdulę z Leżajska, w którym obecnie znajdują się:
- 1) ołtarz boczny prawy (dawny ołtarz główny z kościoła drewnianego) datowany na 2. poł. XVIII w., późnobarokowy, uzupełniony, z czterema kolumnami wspierającymi fragmenty belkowania; między kolumnami rzeźby św. Piotra i Pawła, w zwieńczeniu Trójca św. i cztery aniołki; w polu głównym obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem w drewnianych sukienkach, współczesny ołtarzowi;
 - 2) chrzcielnica drewniana, barokowa datowana na 1. poł. XVIII w., w kształcie kielicha, puklowana, z pokrywą w kształcie korony;
 - 3) feretron z rzeźbą Matki Boskiej z Dzieciątkiem, datowany na koniec XVIII w.;
 - 4) feretron datowany na XIX w. z obrazem dwustronnym: Matka Boska z Dzieciątkiem i św. Barbara datowanym na koniec XVIII w.;
 - 5) krzyż ołtarzowy, cynowy datowany na XIX w.
- 1934** - 21 lipca, po reformie administracyjnej Sarzyna i Ruda Łańcucka jako odrębne sołectwa weszły w skład zbiorczej gminy, mieszczącej się w Jelnej w powiecie łańcuckim. Wybudowano kapliczkę Matki Boskiej w Woli Zarczyckiej, przysiółek Łoiny na której zamieszczono napis „W jubileusz 1934 za odniesione zwycięstwo”.
- 1935** - Konsekracja świątyni w Sarzynie przeprowadzona przez ks. Biskupa Wojciecha Tomakę.
- 1937** - W pobliżu Sarzyny rozpoczęto w ramach Centralnego Okręgu Przemysłowego budowę Zakładów Chemicznych dla potrzeb wojska. W gminnej ewidencji zabytków znajduje się 5 obiektów zlokalizowanych na terenie Zakładów Chemicznych oraz willa, 2 bloki 1-klatkowe i 4 bloki 2-klatkowe na osiedlu mieszkalnym, jak również hotel i „Dom Technika”.

1938 - Rozbiórka drewnianego kościoła w Sarzynie. Z uzyskanego materiału wybudowano wikařówkę. Do II wojny Őwiatowej w Sarzynie oraz Rudzie Łańcuckiej zamieszkiwało 15 rodzin ųydowskich. W Sarzynie była boųnica.

1939 - Na teren Sarzyny wojska hitlerowskie wkroczyły 13 wrzeŐnia. Po zdemontowaniu prawie gotowej aparatury chemicznej, Niemcy urzãdzili w zakłãdnie centralnã sortownię zdobyczej broni i amunicji.

1950 - Rozpoczęto budowę osiedla mieszkaniowego dla potrzeb zakłãdu.

1975 - Zlikwidowano powiaty tworząc nowe województwa. Gmina Nowa Sarzyna pozostała w województwie rzeszowskim. Przyłączono do niej utworzone sołectwa Łętowni, Majdanu Łętowskiego i Woli Zarczyckiej, powiększając tym samym obszar gminy.

1976 – Do kościoła parafialnego w Jelnej sprowadzono z kościoła OO. Bernardynów w Sokolu (Ukraina) rzeźbę barokowã „Chrystusa Ukrzyųowanego” i siedmiogłosowe organy, które znajdowały się na chórze bocznym w kaplicy Matki Boųej Sokolskiej. Rzeźba pochodzi z 2 poł. XVIII w., natomiast organy pochodzã z poł. XVIII w. W 1857 r. były one przebudowane przez Romana Ducheńskiego lwowskiego organmistrza, natomiast pod koniec XIX w. uzupełniono prospekt.

1979 - W Nowej Sarzynie rozpoczęto budowę kościoła wraz z zapleczem dla potrzeb rozwijajãcej się parafii. Budowę koordynował ks. Stanisław Turek, natomiast nadzór budowlany pełnił Edward Stępień, zaś projektantami byli Zygmunt i Edward Sarzyńscy. 16 grudnia kościół został poŐwięcony przez ks. biskupa Ignacego Tokarczuka. Na wieųy kościoła wisi dzwon zw. Sebastian z 1595 r., z plakietkã na której Chrystus Frasobliwy (z pierwszego kościoła parafialnego w Sarzynie).

Z 1 dekady XX w. zachowały się zabudowania w miejscowoŐciach:

- 1) Wola Zarczycka: domy nr: 22, 88, (datowane na 1902 r.), 571, 581 (datowane na 1905 r.);
- 2) Jelna – dom nr 284 (datowany na 1910 r.);
- 3) Sarzyna – dom nr 1209 (datowany na 1908 r.).

Z 2 dekady XX w. zachowały się zabudowania w miejscowoŐciach:

- 1) Jelna: dom nr 7 oraz stodoła w zagrodzie nr 22 (datowane na 1915 r.);
- 2) Tarnogóra: dom nr 12 (1919 r.) oraz dom nr 103 (1915 r.);
- 3) Wólka Łętowska – dom nr 72 (1915 r.);
- 4) Łukowa – dom nr 91 (1919 r.);
- 5) Łętownia – dom nr 168 (1920 r.);
- 6) Wola Zarczycka: dom nr: 640 i stajnia w zagrodzie nr 427 (datowane na 1920 r.).

Z 3 dekady XX w. zachowały się zabudowania w miejscowoŐciach:

- 1) Wola Zarczycka - dom nr 311 (datowany na 1923 r.);
- 2) Sarzyna: dom nr 1201 (datowany na 1926 r.);
- 3) Ruda Łańcucka – dom nr 87 (datowany na 1923 r.).

III. Cele polityki gminnej zwiãzane z ochronã zabytków oraz sposób ich realizacji i moųliwoŐci finansowania.

1. Finansowanie zadań z zakresu ochrony zabytków.

Zasady finansowania opieki nad zabytkami okreŐlone zostały w art. 71 – 83 ustawy.

W zakresie sprawowania opieki nad zabytkami osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadajãca tytuł prawny do zabytku wynikajãcy z prawa wlasnoŐci, uųytkowania wieczystego, trwałego zarzãdu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiãzaniowego finansuje prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tym zabytku.

Sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny posiada jednostka samorządu terytorialnego, jest zadaniem własnym tej jednostki.

Na zasadach i w trybie określonych odrębnymi przepisami, prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach będących w posiadaniu jednostek organizacyjnych, zaliczanych do sektora finansów publicznych, są finansowane ze środków finansowych przyznanych odpowiednio przez dysponentów części budżetowych bądź jednostki samorządu terytorialnego, którym podlegają te jednostki.

Osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna, będąca właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie, może ubiegać się o udzielenie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy tym zabytku.

Dotacja na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru może być udzielona przez:

- 1) ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego ze środków finansowych z części budżetu państwa "Kultura i Ochrona Dziedzictwa Narodowego",
- 2) wojewódzkiego konserwatora zabytków ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest wojewoda.

Dotacja może być udzielona na dofinansowanie:

- 1) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji lub w roku następującym po roku złożenia tego wniosku,
- 2) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji.

Wniosek o udzielenie dotacji wnioskodawca może złożyć po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót przy zabytku wpisanym do rejestru, określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować nakłady konieczne na:

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich, architektonicznych lub archeologicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50 % oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;

- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Dotacja może być udzielona w wysokości do 50 % lub 100% nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru.

W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

Zasady udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego określił w uchwale Nr VI/80/07 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 26 marca 2007 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze woj. podkarpackiego (Dz. Urz. Woj. Podkarpackiego Nr 25, poz. 699), natomiast Starostwo Powiatu Leżajskiego w uchwale Nr LVIII/418/06 Rady Powiatu w Leżajsku z dnia 30 czerwca 2006 r. w sprawie określenia zasad postępowania o udzielenie i rozliczenie dotacji z budżetu Powiatu Leżajskiego na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. Urz. Woj. Podkarpackiego Nr 99, poz. 1410). Rada Miejska w Nowej Sarzynie podjęła uchwałę Nr XXXVIII/248/2008 z dnia 15 grudnia 2008 r. w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków (Dz. Urz. Woj. Podkarpackiego Nr 101, poz. 2700).

Miasto i gmina Nowa Sarzyna w latach 1994-1999 ponosiła nakłady finansowe przy obiektach zabytkowych.

W latach 1994-1995 wykonano prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkowym budynku starej szkoły podstawowej w Sarzynie polegające na adaptacji tego budynku na obiekt dydaktyczny szkoły podstawowej dla nauczania początkowego oraz mieszkanie i pokoje dla zakwaterowania 16 osób podczas wakacyjnego wykorzystania budynku na potrzeby rehabilitacji dzieci niepełnosprawnych. W ramach prac wykonano prace remontowe: stropu, murów i więźby dachowej, dachu, stolarki okiennej, komina.

W 1994 r. na w/w prace poniesiono nakłady finansowe, w tym na:

- dokumentację – 1.300 zł,

- wykonawstwo – 7.771 zł (część prac wykonano w czynnie społecznym),

natomiast w 1995 r. poniesiono nakłady finansowe na wykonawstwo w wysokości 14.140 zł.

W latach 1998-1999 wykonano kolejne prace remontowo-konserwatorskie przy w/w budynku, które polegały na przystosowaniu go dla potrzeb Środowiskowego Domu Samopomocy. W ramach prac wykonano: docieplenie ścian z przywróceniem detali architektonicznych, docieplenie dachu, wykonanie instalacji elektrycznej, gazowej, wodno-kanalizacyjnej (wraz z przyłączami) i c.o., wykonanie stolarki drzwiowej i okiennej, wykonanie tynków i podłóg, przystosowanie pomieszczeń na potrzebę osób niepełnosprawnych, montaż windy, wykonanie dróg dojazdowych, chodników, ogrodzenia, oświetlenia zewnętrznego.

W 1998 r. poniesiono nakłady finansowe, w tym na:

- dokumentację – 11.820 zł,
- wykonawstwo – 307.789 zł,

a w 1999 r. poniesiono nakłady finansowe na wykonawstwo w kwocie 200.000 zł.

W 1998 r. poniesiono nakłady finansowe na wykonanie inwentaryzacji zieleni z elementami skróconego studium historyczno-kompozycyjnego wraz z wytycznymi konserwatorskimi na terenie cmentarza w Łętowni – w kwocie 8.800 zł.

Przyznane dotacje w ostatnich latach:

1) w roku 2009:

- a) w wysokości 5.000 zł na wykonanie prac konserwatorskich i restauratorskich przy 7-głosowych organach znajdujących się w kościele przy Klasztorze OO. Bernardynów pw. Św. Franciszka z Asyżu w miejscowości Jelna,
- b) w wysokości 20.000 zł na wykonanie prac remontowo-konserwatorskich kościoła parafialnego pw. Przemienienia Pańskiego w Woli Zarczyckiej;

2) w roku 2010:

- a) w wysokości 30.000 zł na wykonanie prac remontowo-konserwatorskich kościoła parafialnego pw. Przemienienia Pańskiego w Woli Zarczyckiej (elewacja – ściany murowane i podpory),
- b) w wysokości 10.000 zł na wykonanie renowacji prospektu organowego w kościele przy Klasztorze OO. Bernardynów pw. Św. Franciszka z Asyżu w miejscowości Jelna.

Wykonane prace konserwatorskie przy zabytkach oraz realizacja zadań wynikających z programu na lata 2009 – 2012:

- 1) 2009 r. – remont kapliczki NMP w Tarnogórze polegający na odtworzeniu pierwotnego wyglądu kapliczki z dachem krytym gontem;
- 2) 2010 r. – bieżąca konserwacja kapliczki w Woli Zarczyckiej – Łoiny;
- 3) 2010 r. – oznakowanie stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków;
- 4) 2011 r. – wpis do rejestru zabytków kapliczki w Jelnej – Nr rejestru A-635;
- 5) 2011 r. – przejęcie na własność kapliczki położonej na działce o nr ewid. 13444/2 w Woli Zarczyckiej – Budy.

2. Główne cele polityki gminnej związane z ochroną zabytków.

Za główne cele organów gminy w zakresie ochrony zabytków ustala się:

- 1) upowszechnianie wśród właścicieli i użytkowników obiektów wpisanych do rejestru zabytków zasad ochrony zabytków i przepisów wynikających z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
- 2) propagowanie zasobów kulturowych występujących na terenie miasta i gminy Nowa Sarzyna;
- 3) prowadzenie działań na rzecz poprawy stanu zachowania zabytków, w tym wspieranie właścicieli w uzyskiwaniu środków finansowych z funduszy publicznych i strukturalnych na konserwację zabytków;
- 4) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność turystyczną miasta i gminy Nowa Sarzyna z wykorzystaniem posiadanych zasobów kulturowych i przyrodniczych;
- 5) wspieranie organizacji społecznych i stowarzyszeń działających na rzecz kultywowania lokalnych tradycji;
- 6) racjonalne dysponowanie środkami budżetowymi związane z finansowaniem prac konserwatorskich przy zabytkach kulturowych wpisanych do rejestru zabytków.
- 7)

3. Zadania przyjęte do realizacji w latach 2013-2016.

W stosunku do zabytków występujących na terenie miasta i gminy Nowa Sarzyna realizowane będą m.in. założenia ochronne wynikające z dokumentów, o których mowa w części I ust. 1 pkt 3 Programu, w tym:

- 1) podając za „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Nowa Sarzyna”:
 - a) należy zapewnić respektowanie wymogów konserwatorskich w stosunku do zespołów i obiektów zabytkowych prawnie chronionych, a w szczególności do:
 - obiektów wpisanych do rejestru zabytków,
 - obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków
 - strefy B ochrony konserwatorskiej zabytkowego układu osiedla COP-u w Nowej Sarzynie,
 - stanowisk archeologicznych,
 - b) planowane jest objęcie prawną ochroną konserwatorską zachowanych elementów historycznych układów osadniczych we wsiach: Sarzyna, Jelna, Wola Zarczycka, Łętownia, Ruda Łańcucka po wcześniejszym przeprowadzeniu rozpoznania ich historycznych wartości w granicach wstępnie wskazanych na rysunku Studium,
 - c) planowane jest podejmowanie działań mających na celu objęcie prawną ochroną konserwatorską poprzez wpis do rejestru zabytków obiektów o wartościach zabytkowych, w tym obiektów rozpoznanych w trakcie prac wymienionych w pkt b,
 - d) należy dążyć do poprawy ładu przestrzennego oraz podniesienia wartości estetycznych krajobrazu na całym obszarze miasta i gminy, poprzez:
 - wprowadzanie nowej zabudowy w sposób wyważony i nawiązujący do kompozycji wnętrza urbanistycznego lub ruralistycznego,
 - odnawianie elewacji budynków, przywracanie im wysokich dachów i podnoszenie ich walorów estetycznych,
 - porządkowanie terenów zdewastowanych i zaniedbanych funkcjonalnie,
 - e) należy dążyć przy lokalizacji nowej zabudowy na obszarach znaczących dla wizerunku i tożsamości jednostek osadniczych wymagających szczególnego kształtowania przestrzeni, wskazanych w rysunku studium, do kształtowania tej zabudowy w sposób nawiązujący do tradycji kulturowych tych osad;
- 2) podając za „Planem odnowy miejscowości Sarzyna” należy zrealizować zadanie pn. „Renowacja i rewaloryzacja zabytków architektury sakralnej, świeckiej w celu promocji terenu i zachowania dziedzictwa tradycji kulturowej i historycznej miejscowości”;
- 3) podając za „Planem odnowy miejscowości Łętownia” należy zrealizować zadanie pn. „Renowacja wałów cmentarnych na terenie wsi Łętownia”;
- 4) podając za „Planem odnowy miejscowości Wola Zarczycka” należy wykorzystać walory kulturowe przy rozwoju różnych form turystyki i promocji wsi;
- 5) podając za „Planem odnowy miejscowości Tarnogóra” należy realizować zadanie pn. „Renowacja kapliczki”;
- 6) podając za „Planem odnowy miejscowości Jelna” należy wykorzystać walory kulturowe przy rozwoju różnych form turystyki i promocji wsi;
- 7) podając za „Planem odnowy miejscowości Łukowa” należy odbudować i poprawić stan dziedzictwa kulturowego wsi;
- 8) podając za „Planem odnowy miejscowości Wólka Łętowska” należy odbudować i poprawić stan dziedzictwa kulturowego wsi;

- 9) podając za „Planem odnowy miejscowości Ruda Łańcucka” należy utrzymać, odbudować i poprawić stan dziedzictwa kulturowego wsi;

oraz

10) ponadto planowane jest:

- a) uzyskanie wpisu do rejestru zabytków nieruchomych kapliczki w miejscowości Wola Zarczycka zlokalizowanej na działce nr ewid. 13444/2, własność komunalna,
- b) wykonanie remontu kapliczki w miejscowości Wola Zarczycka zlokalizowanej na działce nr ewid. 13444/2, własność komunalna,
- c) wykonanie remontu kapliczki w Jelnej datowanej na XVIII w., działka nr ewid. 2189, lokalizacja: przy drodze Leżajsk-Rudnik, własność komunalna,
- d) urządzenie w budynku Domu Kultury w Nowej Sarzynie stałej ekspozycji związanej z zasobami kulturowymi miasta i gminy Nowa Sarzyna oraz organizowanie wystaw tematycznych z zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego,
- e) prowadzenie działań wspierających inicjatywy mające na celu kultywowanie lokalnych tradycji,
- f) publikowanie materiałów dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na oficjalnej stronie internetowej Miasta i Gminy Nowa Sarzyna oraz w miesięczniku Urzędu Miasta i Gminy Nowa Sarzyna „Azalia”,
- g) zapoznanie dzieci i młodzieży szkolnej z zasobami dziedzictwa kulturowego, historią i zabytkami gminy Nowa Sarzyna,
- h) zapoznanie właścicieli i użytkowników zabytków wpisanych do rejestru zabytków z uwarunkowaniami prawnymi wynikającymi z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- i) współpraca z właścicielami i użytkownikami zabytków dla zapewnienia należytej opieki zabytkom, wskazanie potencjalnych źródeł pozyskania środków na realizację zadań renowacyjnych czy remontowych,
- j) prowadzenie kontroli stanu zachowania zabytków nieruchomych i stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz przekazywanie Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków informacji o stanie zachowania tych zabytków,
- ł) prowadzenie aktualizacji bazy danych poprzez dokonywanie przeglądów obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków w każdym sołectwie i weryfikacja posiadanej ewidencji,
- m) określanie corocznie w uchwale budżetowej miasta i gminy Nowa Sarzyna wysokości środków finansowych przeznaczanych na realizację niniejszego programu.